

Dariusz Sarzała

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Handel ludźmi do pracy przymusowej — uwarunkowania i prewencja zjawiska

Streszczenie

W niniejszym opracowaniu poddano analizie zjawisko handlu ludźmi do pracy przymusowej, które w ostatnich latach zaczyna stanowić, w skali globalnej, poważny problem społeczny. Autor analizuje przejawy i skalę handlu ludźmi do pracy przymusowej ze szczególnym uwzględnieniem polskiej specyfiki tego zjawiska. Wskazano także na najważniejsze przyczyny handlu ludźmi do pracy przymusowej oraz możliwości przeciwdziałania temu zjawisku.

Słowa kluczowe

handel ludźmi, praca przymusowa, profilaktyka, przestępczość

Human trafficking for forced labor — determinants and prevention

Abstract

The paper presents the phenomenon of trafficking in human beings for forced labor, which is a serious social problem on a global scale. The author analyzes the problem of human trafficking for forced labor, with special emphasis on Polish specificity of this phenomenon. In this article the author also pointed out the cause of the phenomenon of trafficking in human beings for forced labor and raised the issue of prevention of this type of phenomenon.

Keywords

human trafficking, forced labor, prevention, crime

Wstęp

Problem handlu ludźmi do pracy przymusowej dotyczy różnych krajów świata, niezależnie od ich sytuacji gospodarczej oraz infrastruktury społecznej. W związku z tym, społeczność międzynarodowa podejmuje liczne kroki mające celu przeciwdziałanie przejawom handlu ludźmi, co znajduje m. in. wyraz w wielu międzynarodowych traktatach uwzględniających różne formy naruszania praw człowieka w kontekście tego zjawiska. Ważną rolę w przeciwdziałaniu zjawisku handlu ludźmi odgrywają także liczne organizacje pozarządowe, ponieważ są niezależne od polityki krajów, w których działają i mają największe możliwości pomocy ofiarom (m.in. Amnesty International — ogólnosiwiatowy ruch ludzi działających na rzecz praw

człowieka; Światowe Porozumienie Przeciwko Handlowi Kobietami — The Global Alliance Against Traffic in Women; Anti Slavery International; Międzynarodowa Organizacja ds. Migracji — IOM).

Zjawisko handlu ludźmi do pracy przymusowej występuje także w Polsce, lecz jest jednak ono mało znane oraz rzadko pojawia się w dyskusjach publicznych. Istnieje także niewiele pogłębionych publikacji analitycznych, ukazujących rzeczywistą skalę problemu oraz ryzyko i mechanizmy prowadzące do stania się ofiarą pracy przymusowej. W niniejszym opracowaniu podjęto próbę ukazania specyfiki handlu ludźmi do pracy przymusowej wskazując jednocześnie potrzebę zintensyfikowania i działań mających na celu przeciwdziałanie temu zjawisku.

Handel ludźmi we współczesnym świecie jako problem globalny

W analizie podjętej problematyki należy przede wszystkim określić sposób rozumienia terminu „handel ludźmi”. Zwrócimy bowiem uwagę na fakt, dotychczas nie wypracowano jeszcze powszechnie akceptowanej definicji pojęcia handlu ludźmi pomimo, że zjawisko to sięga swoimi korzeniami wiele tysięcy lat wstecz ponieważ istniało już w starożytności. W dokumentach organizacji międzynarodowych istnieje wiele określeń, których autorzy próbują określić ramy definicyjne terminu - handel ludźmi. W niniejszym opracowaniu, z uwagi na ograniczone ramy objętościowe, nie jest możliwa analiza terminologiczna, w związku z tym odniesiono się do definicji przyjętej przez ONZ, w której zjawisko handlu ludźmi określa następująco¹:

- „(a) Handel ludźmi oznacza werbowanie, transport, przekazywanie, przechowywanie lub przyjmowanie osób, z zastosowaniem gróźb lub użyciem siły, lub też z wykorzystaniem innej formy przymusu, uprowadzenia, oszustwa, wprowadzenia w błąd, nadużycia władzy lub wykorzystania słabości, wręczenia lub przyjęcia płatności lub korzyści dla uzyskania zgody osoby mającej kontrolę nad inną osobą, w celu wykorzystania. Wykorzystanie obejmuje, jako minimum, wykorzystywanie prostytutki innych osób, lub inne formy wykorzystania seksualnego, pracę lub usługi o charakterze przymusowym, niewolnictwo lub praktyki podobne do niewolnictwa, zniewolenie, albo usunięcie organów;
- (b) zgoda ofiary handlu ludźmi na zamierzone wykorzystanie określone w punkcie (a) niniejszego artykułu nie ma znaczenia, jeżeli posłużono się którakolwiek z metod wymienionych w punkcie (a);
- (c) werbowanie, transport, przekazanie, przechowywanie lub przyjęcie dziecka celem jego wykorzystania uznawane jest za »handel ludźmi« nawet wówczas, gdy nie obejmuje żadnej z metod wymienionych w punkcie (a) niniejszego artykułu;
- (d) »dziecko« oznacza osobę, która nie ukończyła osiemnastego roku życia”.

¹ Protokół z 2000 roku o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, uzupełniający Konwencję ONZ przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, art. 3, ONZ; <http://www.kcik.pl/doc/PROTOKOL%20Z%20PALERMO.pdf>.

Ponadto odniesiono się do prawa polskiego², w którym przestępstwo handlu ludźmi definiowane jest aktualnie jako „werbowanie, transport, dostarczanie, przekazywanie, przechowywanie lub przyjmowanie osoby z zastosowaniem:

- 1) przemocy lub groźby bezprawnej;
- 2) uprowadzenia;
- 3) podstępu;
- 4) wprowadzenia w błąd albo wyzyskania błędu lub niezdolności do należytego pojmowania przedsiębranego działania;
- 5) nadużycia stosunku zależności, wykorzystania krytycznego położenia lub stanu bezradności;
- 6) udzielenia albo przyjęcia korzyści majątkowej lub osobistej albo jej obietnicy osobie sprawującej opiekę lub nadzór nad inną osobą w celu jej wykorzystania, nawet za jej zgodą, w szczególności w prostytucji, pornografii lub innych formach seksualnego wykorzystania, w pracy lub usługach o charakterze przymusowym, w żebactwie, w niewolnictwie lub innych formach wykorzystania poniżających godność człowieka lub w celu pozyskania komórek, tkanek lub narządów wbrew przepisom ustawy. Jeżeli zachowanie sprawcy dotyczy małoletniego, stanowi ono handel ludźmi, nawet gdy nie zostały użyte metody lub środki wymienione w pkt 1–6”.

Obecnie istnieje wiele form stosowanych praktyk wyzysku powiązanych z handlem ludźmi. Międzynarodowa Organizacja Pracy (MOP), szacuje, że obszarami szczególnie podatnymi są na występowanie pracy przymusowej są: rolnictwo, przetwórstwo żywności, budownictwo, przemysł tekstylny, handel detaliczny, zakłady produkcyjne (fabryki), górnictwo, przemysł restauracyjny oraz tzw. „niewidzialne” sektory, jak np. pomoc domowa czy szeroko rozumiany przemysł rozrywkowy. Istnieje również wiele sektorów w które przyczyniają się występowania zjawiska pracy przymusowej, zwłaszcza poprzez nieodpowiednie zabezpieczenia (głównie hotele, miejsca rozrywki, linie lotnicze, firmy przewozowe, agencje podróży, operatorzy Internetu)³.

Jak podaje Międzynarodowa Organizacja Pracy, liczba ofiar pracy przymusowej, na całym świecie wynosi około 12 milionów osób (w tym blisko 10 milionów ludzi wykorzystuje przez sektor prywatny, a około 2,5 miliona osób jest również ofiarami handlu ludźmi⁴. MOP szacuje, że 75% wszystkich przypadków pracy przymusowej ma miejsce w tzw. krajach rozwiniętych, będących w transformacji (m.in. Polska), na Bliskim Wschodzie oraz w Afryce Północnej⁵. Około 43% ofiar handlu ludźmi

² Art. 115 § 22 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. — Kodeks karny; Dz.U. Nr 88, poz. 553 z późniejszymi zmianami.

³ *The Vienna Forum to fight Human Trafficking 13–15 February 2008*, Austria Center Vienna, Background Paper, International Labour Office, Geneva 2008; <https://www.unodc.org/documents/human-trafficking/2008/BP010SupplyManagementILO.pdf>; dostęp: 22.12.2014 r., s. 4.

⁴ *A global Alliance Against Forced Labour. Global Report under the Follow-up to the ILO Declaration on Fundamental Principles and Rights at Work*, International Labour Organization, Geneva 2005; <http://www.ilo.org/public/english/standards/relm/ilc/ilc93/pdf/rep-i-b.pdf>; dostęp: 21.10.2014 r., s. 10.

⁵ M.N.J. van der Linden, *Handel ludźmi do pracy przymusowej. Jak monitorować proces rekrutacji pracowników migrujących*, Międzynarodowe Biuro Pracy, Genewa 2006, s. 8.

wykorzystywanych jest do świadczenia usług seksualnych, (co powoduje dla ofiar tego rodzaju doświadczeń szczególnie ciężkie sytuacje traumatyczne)⁶, ok. 30% ofiar wykorzystywanych jest w przemyśle rolniczym i jako pomoc domowa oraz w tzw. *sweatshopach* (warsztatach wyciskujących robotników)⁷.

Ponadto należy podkreślić, że ofiarami handlu ludźmi stają się zwłaszcza osoby, które poszukując pracy w kraju innym niż kraj ich pochodzenia, postanowili skorzystać z pomocy osób trzecich, przez których zostali oszukani i zmuszeni do pracy, a dokonanie przez nich jakichkolwiek zmian jest bardzo trudne, a wielu przypadkach wprost niemożliwe.

Problem handel ludźmi do pracy przymusowej w Polsce — przejawy i specyfika zjawiska

W polskiej przestrzeni publicznej problem handlu ludźmi, jako przedmiot badań i dyskusji pojawił się dopiero w połowie lat dziewięćdziesiątych XX wieku. Podobnie jak w innych krajach zainteresowano się najpierw problemem młodych kobiet, które były przekazywane sobie przez zorganizowane grupy przestępcze i przymusowo wykorzystywane w tzw. w seks-biznesie. Przejawy handlu ludźmi zaczęły jednak obejmować coraz szersze spektrum przejawów tego zjawiska. Badająca tę problematykę Aleksandra Lukasek zaznacza, że takie czynniki jak szybkość i łatwość podróżowania, posługiwanie się nowymi technologiami (Internet), przyczyniły się do intensyfikacji i rozwoju handlu ludźmi oraz różnych form przestępczości powiązanych z tym zjawiskiem⁸. W Polsce występują obecnie prawie wszystkie formy handlu ludźmi, poza handlem narządami oraz małżeństw przymusowych. Jak podkreśla Zbigniew Lasocik, związane jest to z faktem, że zjawisko handlu ludźmi, przeszło istotną ewolucję, w efekcie której powstały zarówno nowe metody rekrutacji ofiar jak i nowe metody ich eksploatacji, z włączeniem w ten proceder żebrania oraz pracy przymusowej⁹.

Obecnie Polska w handlu ludźmi do pracy przymusowej spełnia potrójną rolę¹⁰:

- kraju pochodzenia ofiar — (w przypadku pracy przymusowej w ostatnich latach obywatele RP wykorzystywani byli m.in. w Wielkiej Brytanii, Niemczech, Szwecji czy we Włoszech);
- kraju tranzytowego — (przez Polskę odbywa się transfer ofiar z Europy Wschodniej do Europy Zachodniej);
- kraju docelowego — (np. do Polski przywożone są w celu prostytucji ofiary handlu ludźmi pochodzące głównie z Ukrainy, Bułgarii, Białorusi, Rumunii).

⁶ W. Piestrzyński, *Sexual violence as a traumatic situation for both the victim and the perpetrator*, (w:) A. Lyman (red.), *Deviation*, Gallea, Moskwa 2013, s. 449–459.

⁷ M.N.J. van der Linden, s. 8.

⁸ A. Lukasek, *Współczesne choroby świata: handel ludźmi — wykorzystywanie seksualne dzieci*, (w:) K. Marzec-Holka, K. Mirosław-Nawrocka, J. Moleda (red.), *Współczesne uwarunkowania i wzory procesów resocjalizacji, reintegracji, inkluzji*, Akademia Pedagogiki Specjalnej, Warszawa 2014, s. 544.

⁹ Z. Lasocik, *O handlu ludźmi w Polsce, czyli o ewolucji zjawiska i budowie systemu jego eliminowania*, „Archiwum Kryminologii”, 2012, t. XXXIV.

¹⁰ U. Kozłowska, *Handel ludźmi, podstawowe informacje dla pracowników urzędów pracy*, Departament Rynku Pracy Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa 2011.

W kontekście powyższego podziału zaznaczmy, że istotną cechą charakterystyczną handlu ludźmi w Polsce stanowi fakt, że w ten rodzaj działalności przestępczej, zarówno w charakterze sprawców, jak i ofiar są zaangażowani lub uwięzieni cudzoziemcy (obywatele innych krajów). Istotny wpływ na taki stan rzeczy ma fakt, że Polska jest nie tylko krajem pochodzenia dla krajów Europy Zachodniej, krajem docelowym dla ofiar pochodzących z krajów sąsiednich, lecz także w coraz większym stopniu staje się krajem docelowym dla ofiar pochodzących z dalekiej Azji.

Przedstawiona specyfika handlu ludźmi w Polsce sprawia, że trudno jest określić rozmiary tego zjawiska. Odnosząc się np. do statystyk spraw karnych możemy stwierdzić, że jest to w zasadzie zjawisko marginalne, ponieważ tego rodzaju spraw notuje się kilku do kilkudziesięciu w skali roku. Na przestrzeni ostatnich lat w Polsce prowadzonych było rocznie tylko kilkadziesiąt postępowań karnych o przestępstwo handlu ludźmi¹¹. Jak wynika z raportu ASTRINGO: „W latach 2007–2011 organy ścigania prowadziły ok. 600 postępowań karnych, odnoszących się w jakimś zakresie do handlu ludźmi lub pracy przymusowej. We wszystkich tych sprawach Policja i Straż Graniczna zidentyfikowały około 1.200 ofiar natomiast prokuratorzy postawili zarzuty 104 sprawcom. Większość zidentyfikowanych ofiar handlu ludźmi to Polki i Polacy. W jednej ze spraw, liczba ofiar obywateli Polski sięgnęła 859. Podobne proporcje występują po stronie sprawców opisanych przestępstw, najczęściej (75–89%) są to Polacy”¹². Natomiast liczba przestępstw handlu ludźmi stwierdzona przez Policję w roku 2005, 2006 i 2007 była zbliżona i wynosiła 22–23 przestępstwa rocznie, a w kolejnych trzech latach liczba ta była ok. 2,5 razy większa (39–63 przestępstw)¹³. Należy jednak zaznaczyć, że oficjalne dane ukazują tylko niewielką część problemu. W przypadku bowiem odniesienia się do liczby ofiar, zarówno stwierdzonych formalnie, jak i osób dotkniętych tym procederem handlu ludźmi do pracy przymusowej, którym udzieliły pomocy różnego rodzaju organizacje pozarządowe, to liczba ofiar kształtuje się poziomem kilku tysięcy. Możemy więc założyć, że istnieje bardzo wysoka ciemna liczba przestępstw związanych z handlem ludźmi do pracy przymusowej, co oznacza, że o większości przypadków tego zjawiska nie dowiadujemy się w ogóle.

Wpływ na ujawnianie pełnej liczby przypadków handlu ludźmi ma także zachowanie ofiar, które bardzo często boją się lub wstydzą wyjawić tego w jakiej sytuacji się znaleźli. W związku tym unikają składania zeznań obciążających sprawców. Natomiast jeżeli decydują się na ich złożenie, to przede wszystkim w takiej formie, która pozwala uniknąć ewentualnej zemsty ze strony handlarzy. Nie bez znaczenia jest także zależność materialna lub psychologiczna ofiar (nie są one w stanie same zmienić

¹¹ Z. Lasocik, E. Rekosz-Cebula, Ł. Wieczorek, *Handel ludźmi do pracy przymusowej: mechanizmy powstawania i efektywne zapobieganie. ASTRINGO Raport z realizacji Projektu — Przeciwdziałanie handlowi ludźmi do pracy przymusowej poprzez usprawnienie współpracy, diagnozę problemów i wzmocnienie systemowego podejścia w Polsce i Federacji Rosyjskiej*, Rada Państw Morza Bałtyckiego, Warszawa–Sztokholm 2014; <http://www.cbss.org/wp-content/uploads/2012/11/ADSTRINGO-REPORT-POLISH.pdf>; dostęp: 15.10.2014 r., s. 51.

¹² *Ibidem*, s. 51.

¹³ U. Kozłowska, *Analiza statystyk dotyczących zjawiska handlu ludźmi w latach 2009–2011*, (w:) *Zapobieganie handlowi ludźmi w Polsce. Materiały do raportu za lata 2009–2011*, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, Warszawa 2012, s. 14.

swojej sytuacji, w jakiej się znajdują). Niezbędna jest więc interwencja z zewnątrz osób trzecich, bez której ofiara handlu ludźmi ma znikome szanse przezwyciężenia zaistniałej sytuacji i ujawnienia przypadku pracy przymusowej.

Mechanizm werbowania potencjalnych ofiar pracy przymusowej i rodzaje rekrutacji

Ofiarami pracy przymusowej, w przypadku obywateli Polski stają się zarówno kobiety, jak i mężczyźni. Wśród nich dominują osoby stosunkowo młode i niedoświadczone, z których wiele nigdy nie wyjeżdżało na dłużej ze swojego rejonu zamieszkania (miasteczka lub wsi). Osoby takie, sprzedanie człowieka w celu wykorzystania go do pracy przymusowej postrzegają jako zjawisko abstrakcyjne, którego nie biorą pod uwagę przy oferowaniu im zatrudnienia w związku z czym łatwo stają się ofiarami werbowników. Zwerbowane ofiary pracują w bardzo trudnych warunkach oraz mieszkają w pomieszczeniach o bardzo niskim standardzie i mają ograniczone możliwości na zmianę swej sytuacji.

Na specyfikę zjawiska werbowania osób do pracy przymusowej wskazują m.in. przedstawione poniżej tego rodzaju przypadki stwierdzone na terenie naszego kraju i poza jego granicami w których uczestniczyli polscy obywatele.

Przypadek 1

W 2006 r. został stwierdzony przypadek wykorzystania Polaków w pracy przymusowej — osoby pokrzywdzone zatrudnione były w Hiszpanii do pracy w rolnictwie. W ramach polsko-hiszpańskiej operacji o kryptonimie „Valencia”, koordynowanej przez Centralny Zespół do Walki z Handlem Ludźmi w komendzie głównej Policji, hiszpańskiego oficera łącznikowego z Ambasady Hiszpanii w Warszawie oraz policję hiszpańską regionu Valencia rozbito grupę przestępczą, która zajmowała się wykorzystywaniem obywateli RP do pracy przymusowej na farmach owoców cytrusowych w rejonie miasta Cullera w Hiszpanii. Polacy zmuszani byli do pracy ponad siły, nie otrzymywali umówionego wynagrodzenia. Wobec ofiar stosowano przemoc psychiczną (groźby i szantaż). W wyniku przeprowadzonej operacji uwolnieni ono 17 obywateli polskich. Zatrzymanych zostało także 8 osób w tym 6 na terenie Hiszpanii i 2 w Polsce¹⁴.

Przypadek 2

Śląscy policjanci działając wspólnie z włoskimi karabinierami dokonali zatrzymania pięciu członków międzynarodowej grupy przestępczej, która zajmowała się handlem ludźmi. Przestępcy werbowali swoje ofiary w Polsce i proponowali im legalną oraz dobrze płatną pracę w Grecji, we Włoszech oraz w Japonii. Natomiast w rzeczywistości kobiety trafiały do nocnych klubów, w których zmuszano je do prostytucji¹⁵.

¹⁴ U. Kozłowska, *Handel ludźmi...*

¹⁵ *Zatrzymani za handel ludźmi*, Komenda Główna Policji, data publikacji: 29.06.2010 r.; <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/55368,Zatrzymani-za-handel-kobietami.html>; dostęp: 23.12.2014 r.

Analiza raportu z realizacji Projektu ADSTRINGO — Przeciwdziałanie handlowi ludźmi do pracy przymusowej wskazuje, że w Polsce występują cztery modele rekrutacji, takie jak¹⁶:

- rekrutacja, którą prowadzą indywidualni werbownicy, działający dla określonych pracodawców, lub dla innych pośredników;
- rekrutacja, którą prowadzą agencje pośrednictwa działające w krajach pochodzenia (tego rodzaju agencje mogą działać na zlecenie pracodawców polskich bądź też agencji zatrudnienia operujących na terenie Polski);
- rekrutacja, którą prowadzą Polskie agencje zatrudnienia operujące w krajach pochodzenia ofiar (model ten ma zastosowanie tylko w sytuacji gdy agencja posiada od konkretnego pracodawcy zlecenie na zatrudnienie pracowników);
- rekrutacja mająca miejsce w ramach tzw. „usługi eksportowej” (jest to szczególnie model rekrutacji ponieważ jego celem jest pozyskanie wykwalifikowanego specjalisty, który ma wykonać określone zadanie lub w nieokreślonym czasie prowadzić określone działania).

Ponadto wyróżnić możemy fazy mechanizmu handlu ludźmi, takie jak¹⁷:

1. Procedura wynajmowania/werbowania (w większości przypadków odbywa się w miejscu pochodzenia ofiar), która najczęściej inicjowana jest w formie przedstawienia oferty pracy w postaci:
 - formalnej (zainteresowana osoba odpowiada na ofertę pracy agencji lub firmy pośrednictwa pracy, po czym podpisuje niekompletną lub niezrozumiałą umowę o pracę, następnie przygotowywane są potrzebne dokumenty: wiza, pozwolenie na pracę itd. Formalności te realizowane są przez agencję, najczęściej odpłatnie (lub w formie pożyczki). Osobom, które zostały wynajęte często towarzyszy „przedstawiciel agencji”, a po przyjeździe na określone miejsce zostają one przejęte przez tzw. „kolegę”. Następnie pod pretekstem ochrony w wielu przypadkach zwerbowanym osobom odbierane są dokumenty lub zastępuje się je fałszywymi¹⁸. W konsekwencji brak dokumentów, nieznanomość języka i danego środowiska, ułatwia zniewolenie i uniemożliwia zwerbowanym osobom samodzielne funkcjonowanie w innym środowisku;
 - nieformalnej (oferta pracy skierowana ze strony osoby znanej, nawet od krewnych), co sprawia, że w takim przypadku często nie podpisuje się nawet umowy o pracę.
2. Ustalenie miejsca przeznaczenia (takiego, w którym osobę zmuszana się do wykonywania określonego rodzaju pracy).
3. Moment uwolnienia (się) (polegający na wyswobodzeniu się własnymi siłami lub przy pomocy innych osób z sytuacji ofiary pracy przymusowej).

Należy jednocześnie pamiętać o dramatycznej sytuacji osób zwerbowanych do pracy przymusowej na co wskazuje zwłaszcza fakt, że posiadają one ograniczoną

¹⁶ Z. Lasocik, E. Rekosz-Cebula, Ł. Wieczorek, s. 39.

¹⁷ A. Lukasek, s. 546.

¹⁸ Karsznicki K., *Ściganie przestępstwa handlu ludźmi w Polsce*, Ośrodek Badań Handlu Ludźmi Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2010, s. 28.

swobodę decydowania o sobie, a w niektórych przypadkach, w wyniku zastosowania drastycznych metod zastraszania stają się całkowicie pozbawieni wolności.

Przyczyny handlu ludźmi do pracy przymusowej

Poszukując przyczyn handlu ludźmi do pracy przymusowej można wskazać na czynniki, które wpływają na skalę tego zjawiska. Wśród nich istotną rolę odgrywa szeroko rozumiana konkurencyjność towarów na rynkach światowych, objawiająca się zaniżaniem kosztów produkcji. W związku z tym wzrasta zapotrzebowanie na tanią siłę roboczą w związku z czym podmiotem stymulującym pracę przymusową staje się pracodawca (zleceniodawca). Podkreślimy jednocześnie, że praca przymusowa jest także skutkiem postaw konsumentów, którzy stymulują zapotrzebowanie na tanie, a nawet nielegalne produkty i usługi ponieważ chcą je nabywać za coraz niższą cenę. W konsekwencji wzrasta konkurencyjność towarów i usług na globalnym rynku, która prowadzi do wynaturzeń przemysłu i handlu. Przykładem tego zjawiska stał się przemysł tekstylny, który został „przeniesiony” do krajów charakteryzujących się niskimi podatkami oraz tanią siłą roboczą. Próby obniżenia kosztów produkcji przyjmują również formę zleceń określonych prac podwykonawcom, co z kolei doprowadzi do utraty kontroli nad procesem produkcyjnym oraz otwiera drogę do nadużyć pracowniczych¹⁹. Niepokojącym zjawiskiem, według MOP, jest także obniżanie wydatków publicznych na przestrzeganie praw pracowniczych, ponieważ prowadzi to do systematycznego obniżania liczby inspektorów pracy. Według szacunków Międzynarodowego Biura Pracy brakuje (w skali globalnej) ok. 40 tys. inspektorów pracy, ok. 20 tys. w krajach uprzemysłowionych. W związku z tym brak odpowiednich mechanizmów kontrolnych powoduje, że kraje te stanowią „atrakcyjne” miejsce pracy przymusowej²⁰.

Niepokojącym zjawiskiem (dotyczącym zwłaszcza państw rozwiniętych) które zaciera obraz i skalę problemu wykorzystywania do pracy przymusowej jest utożsamianie handlu ludźmi jedynie z wykorzystywaniem seksualnym. Sytuacja taka powoduje bowiem, że ustawodawstwo w zakresie handlu ludźmi zostaje ograniczane jedynie do procedury wykorzystania seksualnego, a pominięte zostaje kwestia wyzysku ekonomicznego oraz pracy przymusowej, która nie jest związana z tzw. seks-biznesem²¹.

Źródła handlu ludźmi należy także szukać w sytuacji i zachowaniu pracodawców, którzy w sytuacji coraz większej globalnej konkurencji dążą do obniżania wysokich kosztów pracy, które zaniżają im osiągane zyski. W związku z tym wielu pracodawców skłonnych jest stosować wszelkie praktyki w celu uzyskania jak największych zysków, przy jednoczesnym minimalizowaniu ponoszonych kosztów. Dlatego zainteresowanie pracodawców poprawą standardów pracy i zapewnieniem warunków zatrudnienia pracownikom jest niewielkie. Przejawy tego zjawiska są

¹⁹ M.N.J. van der Linden, s. 10.

²⁰ *The Vienna Forum to fight Human Trafficking 13–15 February 2008*, Austria Center Vienna, Background Paper, International Labour Office, Geneva 2008; <https://www.unodc.org/documents/human-trafficking/2008/BP010SupplyManagementILO.pdf>; dostęp: 22.12.2014 r., s. 5.

²¹ *Ibidem*, s. 5.

widoczne zwłaszcza w sektorach, gdzie pracują nisko wykwalifikowani i łatwo zastępowalni robotnicy²².

Przedstawione czynniki nie stanowią wszystkich uwarunkowań rozpowszechniającego się zjawiska handlu ludźmi do pracy przymusowej. W przypadku tego zjawiska mamy bowiem do czynienia z licznymi implikacjami zarówno politycznymi, społecznymi, jak i ekonomicznymi. Zjawisku temu, poza wymienionymi, sprzyja wiele czynników, wśród których należy wskazać na: skrajną biedę (dotyczy to zwłaszcza krajów Trzeciego Świata), połączoną z głodem, dysproporcje ekonomiczne, marginalizację społeczną, zapotrzebowanie na tanią i nielegalną siłę roboczą, rozwój prostytucji, wojny, a także chęć szybkiego pomnażania kapitału i bogacenia się nawet kosztem praw i wolności drugiego człowieka.

Wnioski

Na podstawie przeprowadzonej analizy możemy stwierdzić, że zjawisko handlu ludźmi do pracy przymusowej stanowi problemem społecznym w skali globalnej, dotyczący całej społeczności międzynarodowej (dotyczy zarówno krajów niedemokratycznych, jak i demokratycznych, w tym krajów Unii Europejskiej). Przeprowadzona analiza wskazuje również, że „handel ludźmi należy postrzegać jako proceder przestępczy, będący współczesną formą zawołowanego niewolnictwa, który dotyczy wszystkich działań związanych z wyzyskiem ludzi — niezależnie od płci i wieku — oraz narusza godność i prawo człowieka do decydowania o sobie”²³.

Przeciwdziałając zjawisku handlu ludźmi należy przede bardziej skutecznie ścigać sprawców tego procederu. Potrzebne są takie rozwiązania prawne, organizacyjne i kadrowe, które zwiększą skuteczność działań w tym zakresie. Niezbędne jest wprowadzenie do polskiego prawa karnego przestępstwa pracy przymusowej, jako samodzielnego bytu prawnego²⁴. W Polsce obowiązują wprawdzie przepisy, których celem jest ochrona pracownika przed naruszeniem jego praw związanych z wykonywaniem pracy, lecz żaden z nich nie mówi wprost o zakazie pracy przymusowej (w polskim prawie nie funkcjonuje termin „praca przymusowa”).

W podejmowanych działaniach mających na celu przeciwdziałanie wykorzystywaniu ludzi do pracy przymusowej nie można jednak koncentrować się tylko na usprawnianiu systemu działania sprawiedliwości karnej, lecz także na działaniach profilaktycznych dotyczących zapobiegania patologiom na rynku pracy. W związku z tym oddziaływania profilaktyczne muszą mieć charakter dwutorowy i powinny dotyczyć zarówno rynku pracy, jak i kształtowania świadomości uczestników tego rynku. W szczególności sposób należy więc koncentrować się na działaniach kontrolnych i nadzorczych podejmowanych przez służby publiczne, zarówno państwowe, jak i samorządowe ukierunkowanych na wykrywanie różnego rodzaju zjawisk patologicznych występujących na rynku pracy oraz realizowaniu programów

²² *Ibidem*, s. 5.

²³ Sarzała D., *Handel ludźmi*, (w:) Z. Kosyrz (red.), *Człowiek w sieci zniewolonych dróg*, Pedagogium WSPR, Warszawa 2009, s. 111.

²⁴ Z. Lasocik, E. Rekosz-Cebula, Ł. Wieczorek, s. 33.

podnoszących poziom świadomości wszystkich uczestników tego rynku. Istotną rolę może odegrać kampania informacyjna skierowana do osób wybierających się do krajów Unii Europejskiej w poszukiwaniu pracy, której celem będzie uświadomienie ryzyka stania się ofiarą przestępstwa. W związku z postępującym procesem otwierania polskiego rynku pracy na obywateli państw trzecich oraz pojawiającymi się przejawami handlu ludźmi do pracy przymusowej w Polsce konieczne jest także przeprowadzenie kampanii informacyjnej mającej na celu uświadomienie ryzyka stania się ofiarami handlu ludźmi adresowanej do osób, które przybywają do Polski z zamiarem podjęcia pracy²⁵. Na potrzebę podjęcia tego rodzaju działań wskazują m.in. badania przeprowadzone w lutym 2010 r. przez TNS OBOP opinii publicznej z których wynika, że 36 % osób objętych badaniami nie dostrzega faktu, że zjawisko handlu ludźmi może w ogóle występować na terenie naszego kraju. Natomiast jedna czwarta respondentów nie wiedziała w jaki sposób zorganizować bezpieczny wyjazd za granicę. Spośród badanych tylko 34% starałoby się ustalić istnienie firmy, w której mają podjąć pracę, a zaledwie 22% osób chciałoby sprawdzić legalność agencji zatrudnienia oferującej pracę²⁶.

W zapobieganiu handlu ludźmi niezbędny jest bowiem udział całego społeczeństwa oraz koordynacja poczynań wszystkich instytucji państwowych i organizacji pozarządowych. Natomiast ofiarom tego procederu trzeba zapewnić realne możliwości wsparcia psychologicznego i materialnego, a także wszelkie inne formy niezbędnej pomocy. Podkreślimy jednak, że skuteczność w zakresie przeciwdziałania zjawisku handlu ludźmi uzależniona jest nie tylko od skuteczności różnego rodzaju programów prewencyjnych oraz kształtowania świadomości społecznej w spostrzeganiu tego zjawiska, lecz także od stopnia koordynacji wszystkich instytucji zajmujących się tym problemem (rządu, służb mundurowych, organizacji pozarządowych). W sytuacji istnienia tzw. „szarej” trudnej do zidentyfikowania sfery handlu ludźmi do pracy przymusowej niezbędna staje się koordynacja działań podejmowanych przez różne instytucje, a zwłaszcza sprawniejsze współdziałanie organów ścigania oraz Państwowej Inspekcji Pracy w tym zakresie.

Ponadto skuteczne przeciwdziałanie handel ludźmi do pracy przymusowej w Polsce nie będzie możliwe jeżeli problematyka ta nie stanie obszarem gruntownej analizy naukowej, a zwłaszcza terenem pogłębionych badań w tym zakresie oraz tematem szerokiej debaty społecznej. Nie można tolerować faktu, że zjawisko występuje we współczesnym świecie o tak wysokim stopniu rozwoju cywilizacyjnego, a zwłaszcza w tych krajach, które deklarują przestrzeganie norm Organizacji Narodów Zjednoczonych.

Bibliografia

1. *A global Alliance Against Forced Labour. Global Report under the Follow-up to the ILO Declaration on Fundamental Principles and Rights at Work, International*

²⁵ *Ibidem*, s. 12.

²⁶ Zob. *Społeczna świadomość zagrożeń związanych z handlem ludźmi i podejmowaniem pracy za granicą*, wyniki badania TNS OBOP; <http://www.tnsglobal.pl/handelludźmi>, s. 102; dostęp: 10.12.2014 r.

- Labour Organization*, Geneva 2005; <http://www.ilo.org/public/english/standards/relm/ilc/ilc93/pdf/rep-i-b.pdf>; dostęp: 21.10.2014 r.
2. Karsznicki K., *Ściganie przestępstwa handlu ludźmi w Polsce*, Ośrodek Badań Handlu Ludźmi Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2010.
 3. Kozłowska U., *Analiza statystyk dotyczących zjawiska handlu ludźmi w latach 2009–2011*, (w:) *Zapobieganie handlowi ludźmi w Polsce. Materiały do raportu za lata 2009–2011*, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, Warszawa 2012.
 4. Kozłowska U., *Handel ludźmi, podstawowe informacje dla pracowników urzędów pracy*, Departament Rynku Pracy Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa 2011.
 5. Lasocik Z., *O handlu ludźmi w Polsce, czyli o ewolucji zjawiska i budowie systemu jego eliminowania*, „Archiwum Kryminologii”, 2012, t. XXXIV.
 6. Lasocik Z., Rekosz-Cebula E., Wieczorek Ł., *Handel ludźmi do pracy przymusowej: mechanizmy powstawania i efektywne zapobieganie. ASTRINGO Raport z realizacji Projektu — Przeciwdziałanie handlowi ludźmi do pracy przymusowej poprzez usprawnienie współpracy, diagnozę problemów i wzmocnienie systemowego podejścia w Polsce i Federacji Rosyjskiej*, Rada Państw Morza Bałtyckiego, Warszawa–Sztokholm 2014; <http://www.cbss.org/wp-content/uploads/2012/11/ADSTRINGO-REPORT-POLISH.pdf>; dostęp: 15.10.2014 r.
 7. Linden van der M.N.J., *Handel ludźmi do pracy przymusowej. Jak monitorować proces rekrutacji pracowników migrujących*, Międzynarodowe Biuro Pracy, Genewa 2006.
 8. Lukasek A., *Współczesne choroby świata: handel ludźmi — wykorzystywanie seksualne dzieci*, (w:) K. Marzec-Holka, K. Mirosław-Nawrocka, J. Moleda (red.), *Współczesne uwarunkowania i wzory procesów resocjalizacji, reintegracji, inkluzji*, Akademia Pedagogiki Specjalnej, Warszawa 2014. (s. 544–556)
 9. Piestrzyński W., *Sexual violence as a traumatic situation for both the victim and the perpetrator*, (w:) A. Lymar (red.), *Deviation*, Gallea, Moskwa 2013. (s. 449–459).
 10. *Protokół z 2000 roku o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, uzupełniający Konwencję ONZ przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej*, art. 3, ONZ; <http://www.kcik.pl/doc/PROTOKOL%20Z%20PALERMO.pdf>.
 11. Sarzała D., *Handel ludźmi*, (w:) Z. Kosyrz (red.), *Człowiek w sieci zniewolonych dróg*, Pedagogium WSPR, Warszawa 2009. (s. 110–115).
 12. *Spoleczna świadomość zagrożeń związanych z handlem ludźmi i podejmowaniem pracy za granicą*, wyniki badania TNS OBOP; <http://www.tnsglobal.pl/handelludźmi>; dostęp: 10.12.2014 r.
 13. *The Vienna Forum to fight Human Trafficking 13–15 February 2008*, Austria Center Vienna, Background Paper, International Labour Office, Geneva 2008; <https://www.unodc.org/documents/human-trafficking/2008/BP010SupplyManagementILO.pdf>; dostęp: 22.12.2014 r.
 14. *Zatrzymani za handel ludźmi*, Komenda Główna Policji, data publikacji: 29.06.2010 r.; <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/55368,Zatrzymani-za-handel-kobietami.html>; dostęp: 23.12.2014 r.

Akty prawne

1. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. — Kodeks karny; Dz.U. Nr 88, poz. 553 z późniejszymi zmianami.